

Nyelvek háborúja

A nyelvészet sohasem volt teljesen egzakt tudomány, sőt igen sok művelőjénél még a tárgyilagosságra való törekvés is hiányzik. Például: rangsorják a nyelveket; — emögött az emberi fajok, illetve népek egyenlőtlenségének előítélete lappang —, gyakran teljesen hamis képzetek alapján. Szubjektívizmus, nemzeti vagy faji ön- hittség, rosszindulat, irigység gyakran még valóban nagy tudósok ítéleteibe is belejátszhat, nem is beszélve a politikai célzatosságról. Akárcsak a történettudományban.

Noha manapság mindenki úgy tesz, mintha ezt mélységesen elítélné, a népek között folytatódik a *történelmi kiszorítósdí*, és ez bizony végbemegy a nyelvek érintkezési vonalán és együttélésük területein is. Volt — van — olyan szakasza a nemzeti nyelvészetek fejlődésének, amikor a "tudományos" cél kifejezetten a nemzeti politika céljait szolgálja: a nemzet önértékelésének erősítését, sőt, a nyelv terjedésének, propagációjának elősegítését. Magyar vonatkozásban ez csak a polgári fejlődés legelején volt így; körülbelül 1870 tájékán ez a folyamat irányt változtatott, s a *szakmabeli* nyelvészek attól kezdve mintha arra törekednének, hogy (a tárgyilagosság jegyében), a magyar nyelv ere-

deti értékeit tagadva, vagy elhallgatva, az életképtelenség, az alacsonyabbrendűség képzetét sugallják.

Azért hangsúlyoztam a *szakmabelit* — noha joggal kérdezhetné valaki, hát mi más lehet egy nyelvész, vagy akár milyen tudós, mint *szakmabeli*? —, mert kialakult a nyelvészetnek egy műkedvelő, vagy még inkább "magán" irányzata — leghelyesebb volna talán intézményen kívülinek, (outsidernek?) nevezni, amely próbál megküzdeni a hivatalos — azaz akadémiai — irányzatok elhallgatásaival vagy megfélemlítéseivel.

Manapság, amikor a magyar anyanyelvűeknek több mint egyharmada — és rövidesen egésze — nem is a két—, hanem a többnyelvűség állapotában küszködik megmaradásáért, a nyelvtudományok közönye vagy ellenségessége különösen súlyos helyzetet hoz létre még az anyanyelvű oktatáson belül is.

A középiskolai tanárok — különösen a nyelvtanárok — gyakran találkoznak azzal a sajátos élménnyel — mármint növendékeik részéről —, amelyet a különböző (s általában rivalizáló) nyelvek szavainak hasonlósága, egybecsengése, azonossága, vagy — vélt hasonlósága vált ki. A növendé-

kek e jelenségre magyarázatot várnak, különösen, hogy a másnyelvűek részéről ezt gyakran gúnyos és rosszindulatú kommentárok kísérik. Közismert, bár éppen a nyelvészek egyáltalán nem beszélnek róla, hogy a magyar és a szláv szókincs mintegy tíz százalékanak az egybecsengése milyen agresszív eszközöket adott már az első világháború után is Jugoszlávia és Csehszlovákia sovinszta néptanítóinak és bürokratainak a kezébe, az úgynevezett *reszlavizálás* kíméletlen véghezvitelében.

Ehhez hasonló folyamatok azonban napjainkban is tapasztalhatóak, úgyszólván minden nyelvi szomszédunknál. Csak a napokban hallottam, amikor egy magas tudományos képzettségű (legalábbis bizonyítványai szerint) német egyetemi tanár különböző nemzetiségű, köztük magyar hallgatók előtt ironikusan azt fejtegette, hogy a magyar *Isten* szó a német *Stein* (kő) szóból ered.

A magyar diákok ilyenkor csak tátognak, mert nemcsak ő, de még középiskolai anyanyelv-tanáraik sincsenek az ilyen "konfrontációkra" felkészítve.

A szótörténeti és etimológiai szótárak nem forognak közkezen, még a tanárok körében sem, ilyenformán azok a válaszok, amelyek a tanárok útján esetleg tovább terjednek, legtöbbször csak vélekedések, hiedelmek, avagy dacos tiltakozások, s az illetők felkészültségének szubjektív foka határozza meg.

Pedig a tudatos nyelv-össz-

szehasonlításoknak a nyelvoktatás eredményessége terén igen nagy szerepe lehetne.

E téren egészen elképesztő nehézségeket okoz, hogy a magyar nyelvtörténet és szófejtés legújabb eredményeit összefoglalni hivatott *Magyar Történeti és Etimológiai Szótár* (továbbiakban MTESz) éppen a magyar és a szláv, valamint a magyar és a német nyelvek viszonylatában korántsem mindig korszerű tudományos álláspontokat képvisel.

A naiv kívülálló ugyanis azt hiszi, hogy a magyar-finnugor nyelvrokonság álláspontjáról szónokló mai magyar akadémiai nyelvész arra törekszik, hogy nyelvünkben minél több finnugor, avagy éppenséggel urali ősszót mutasson ki — holtlott erről szó sincs! Éppen ellenkezőleg: a finnugrista nyelvész roppant prepotenciával törekszik bizonyítani, hogy a mai magyar nyelvnek alig négy százaléka vezethető vissza finnugor szótövekre, s a szókincs több mint egyharmada szláv, német és latin eredetű, ennél is több pedig: — ISMERETLEN EREDETŰ! Nem véletlen tehát, hogy a mai finnugoros származás-elmélet hívei és ellenfelei közül egyaránt sokan azt vallják, hogy az elmélet Achilles-sarka éppen a szláv jövevényszavak kérdése.

A szláv-magyar szóegyezések értelmezése kezdettől, a XVI. század legelejétől arra a művelődéstörténeti előítéletre építette dogmáit, amely szerint a műveltségnek nagyon kezdetleges fokán álló halász-vadász-nomád magyar népesség a Kárpát-medencében a szláv

lakosságtól vette át a fejlettebb civilizációs fogalmak jelölésére szolgáló szavakat. E nézetek tere az alapvetés érdeme Mathias de Miechov lengyel orvosé, aki 1517-ben megjelent, az ő korában is igen nagy hatású művében (Tractatus de duabus Sarmatiis, Asiana et Europiana et de contentis in eis) elmondja, hogy a magyarok a hideg Északi Scythiából jöttek Pannoniába, ahol a megismert új műveltség fogalmaira szláv jövevényszavakat vettek át.

Lényegileg ez a nézet folytatódik, terebélyesedik évszázadokon át, és a XIX. században Gregor Joseph Dankovszky és Franz Miklosich szláv-osztrák nyelvészek mai napig ható tanításaiban érik el csúcspontjukat. Hevenyészett, naiv és sokszor rosszhiszemű egyeztetéseiknek a túlzásait némiképp enyhítette majd Melich János, még később kissé módosította Kniezsa István, de lényegileg mégis ezek uralják a MTESz szófejtéseit.

E szemlélet egyik lényeges mozzanata, hogy a magyar nyelv szláv jövevényszavainak a többsége a magyarban a déli, de különösen a délnyugati szláv nyelvekből, tehát szlovénből és horvátból való kölcsönzés, valamint a nyugati cseh-morvából; hiszen egyrészt ezek voltak a magyaroknál "sokkal műveltebbek", másrészt a nyugati, római katolikus vallás közvetítő csatornául szolgálhatott.

Ezzel a délnyugati-nyugati szláv kultúrfölény elmélettel még mindég nem nézett senki közelebbről szembe, pedig a

magyar-szláv és ezen belül a magyar-orosz nyelvösszehasonlításban sok minden múlik rajta.

Különösen jellemző, hogy ezek a nézetek *azelőtt* alakultak ki és gyökereztek be,

— 1. mielőtt ismertté váltak volna azok a régészeti, őstörténeti, néprajzi megállapítások, amelyek a maguk valóságos mivoltában mutatják be a magyar és a szláv népeket, *feltételezett első* találkozásaik idején...

— 2. és mielőtt elkészültek volna a magyar és a szláv nyelvek tudományos megalapozottságú etimológiai szótárai. Hadd szúrjam közbe, hogy a szláv nyelvek alapszókincsét tartalmazó nagy munka legfennebb két, két és fél évtizede jelent meg, és eredményei egyáltalán nem kerültek még be a magyar tudományos műhelyekbe, legalábbis nem sok hivatkozást találni rá...

— 3. és hogy a MTESz arra az alapvetésre épül, amelyet Bárczi Géza 1941-ben megjelent *Szófejtő Szótára* képvisel, és ez akkor még, ha akarta volna sem használhatta volna fel Max Vasmer orosz etimológiai szótárát, amely mindmáig a legszélesebb látókörű szláv nyelvészeti munka. Az MTESz Vasmer munkájának csak 1953—1958-as német kiadását tünteti fel könyvészeti jegyzékében, a későbbi orosz nyelvű, moszkvai kiadást nem, a szelleme pedig végképp hiányzik belőle.

Ne hallgassuk azért el, hogy a nézeteiben kifejezetten szlavofil és "germanomániás" Bárczi Géza is, halványan ugyan, de mégis jelzi a magyar-szláv nyelvösszehasonlítás bizonyos

nehézségeit:

A szláv nyelvekből átkerült szavak serege, mondja: "távolról sem egységes, hiszen igen sok különböző szláv nyelv az átadó: van e szavaink között orosz szó, amelyet még a honfoglalás előtt vehettünk át (pl. *lengyel*), van bolgár (pl. *mesgye, rozsda*), szerbhorvát (pl. *gatyá, parittyá*), horvátszlovén (pl. *túr,* rocska*), tót (pl. *pesztonka, pletyka*), lengyel (pl. *pisztráng*) úgy, hogy az idetartozó nagyszámú szó alapján véve többé-kevésbé jelentékeny csoportokra oszlik, azonban a legtöbb esetben hiányzik a megfelelő hangtani, jelentéstani, vagy szótörténeti kritérium, s ennél fogva a szláv nyelvek egymáshoz való nagy hasonlósága miatt nem tudjuk eldönteni, melyik nyelvből vettünk egy-egy szótót... Különféle szláv nyelvekből átvett szavaink jobbra a keresztény terminológia, a falusi élet, a földművelés, az állattenyésztés körébe tartoznak".

Az egész kissé mulatságosan emlékeztet a diák-adomásra: "Azt nem tudjuk biztosan, hogy Homérosz egyáltalán élt-e vagy nem, csak az biztos, hogy vak volt."

Amíg nincs pontos hangtani, jelentéstani, szótörténeti kritérium arra, hogy melyik szláv kölcsönzó melyik konkrét szláv nyelvből származik, addig nem is tudhatjuk az állítólagos kölcsönzés körülményeit, feltételeit, indokoltságát sem, s ez lefokozza a precíz megállapítások értékét. Végül is semmi más bizonyos nem

*) ez a *túr* az, amitől a ló hátatúros, rövid o-val!

szűrhető le az ilyen szóegyeztetésekből, mint hogy az illető szó mind a magyar, mind a szláv nyelvekben előfordul! (Többnyire!)

A továbbiakban azonban, amíg számos-számtalan előszó, bevezetés, értekezés jelzi ugyan, hogy "vannak problémák", addig az etimologizálás gyakorlata során a régi levezetések axiomatikusan érvényesülnek, még akkor is, ha itt-ott halványan jelzik, hogy "a származtatásnak gyöngéi vannak"; a szócikk végső következtetése, illetve a belőle továbbadott információ kategorikusnak hat.

Ezért eme bevezetőnkben meg kell ismételnünk két olyan jellegzetes példát, amely az elmúlt évek során már sokszor kipécéztetett, a nyelvészek azonban nem vették tudomásul.

1. Bárczi Szófejtő Szótárában a *méh* (mint *anyaméh*, uterus) címszó alatt ez olvasható: "valószínűleg valamely szláv nyelvből, vö. óegyhszl. *mech*: "tömlő, zsák"), megfelelőként még felsorol nyolc szláv nyelvből "tömlő, hólyag" jelentésű szavakat, de "az egyeztetésnek komoly gyöngéje, hogy a magyar szónak »tömlő« jelentése nincs, a szláv nyelvekben viszont az »anyaméh« jelentés hiányzik, bár származékaiban van »has« jelentése."

Nos, a származtatás komoly (de még mennyire komoly!) gyengéi ellenére, a harminc évvel később megjelent MTESz-ben ugyanezt kapjuk: "valószínűleg szláv eredetű", s felsorolását a különböző szláv nyelvek "tömlő, fújtató" jelentésű szavainak; majd

hozzáteszik: "minthogy azonban a bolgárban, macedonban és szlovénban a szónak *has*, illetőleg *húgyhólyag* jelentése is van, *feltehető* (kiemelés tőlünk. Sz. M.), hogy egykor a déli szláv nyelvek valamelyikében megvolt a szó *uterus* jelentésben is."

A magyar nyelvben ez a szó, a *méh*, a "mézgyűjtő rovar" mellett, egyértelműen *uterust* jelent, bővített értelemben pedig valamely dolognak értékes belső részét (pl. a föld *méhe* kincseket rejt)... Ha most hozzáveszünk, hogy a magyar nyelvben a vérségi kapcsolatot az *édes* szóval jelöljük, pl. *édes testvér*, *édes anya*, szemben a mostohával, vagy fogadott testvérral, nevelő szülővel, nyilvánvaló, hogy valahol a szemlélet mélyén e szerv neve kapcsolatban van a hasonló hangzású rovar névvel... Más nyelvekben is vannak a *méh*-nek és a *méz*-nek szexuális vonatkozásai, de ezeknek ismertetése nem ránk tartozik.

Egyfelől tehát itt van egy világos, egyértelmű magyar szó, rokonfogalmak kapcsolatrendszerébe ágyazva, másrészt a *csak feltételezett* jelentésű, s csak regionális elterjedtségű, másértelmű szó a szlávban — és íme, mégis ez utóbbi a meghatározó! A szófejtők meg sem kísérik azt a kérdést felvetni, egy ilyen fontos szerv neve miért nem általános az egész szláv-ságban, másrészt, miért felejtődött el az eredeti magyar neve, mert kellett lennie nekie, végül is őseink sem csipkebokorban jöttek a világra?

2. A sejt főnévről Bárczinál ez olvasható: méhészeknél már

megvolt *slejt*, *selyt* alakban, "lép" jelentésben... a középfelnémet *sleht* "rossz", "értéktelen", "az alja valaminek" szó átvétele; a lép, a sonkoly a méz alja, selejtése"...

A harminc évvel később megjelent MTEsz azt írja, hogy "a méhek viaszból épített hatszögletű kamrácskájának (a Honigzellének) a neve azonos eredetű a *selejt* főnévvel", tehát, mondja ő, a mézpergetésnek az a terméke, a sonkoly, a lép, amelyből a viaszot készítették: *selejt*, majdnemhogy szemét.

Ki ne tudná, aki nem részeseült finnugoros agyimosásban, hogy a viasz, ez az "alja" termék, az egész középkoron és az újkoron át, a legkeresettebb, legértékesebb árucikk volt? Belőle öntötték a templomi gyertyákat, festék- és gyógyszergyártás-alapanyag volt stb., még a múlt század derekán is ára öt-hatszomsa a mézének, s talán még ma is szép pénzt ér. Tehát nem tarthatták "rossz, értéktelen valaminek" a kipergedett lépeket... Még elképesztőbb, hogy Bárczi Géza és megannyi tanítványa miért nem kísérel meg felelni arra a kérdésre, hogyha óméhészeink német nevet akartak adni e terméknek, miért nem azt a nevet adták, ami a németeknél a legelterjedtebb: *Wabe*, azaz *Bienenwabe*...??? (lép). (Közbeszúrom, a *Wabenkröte* nem lépes békát, hanem pipavarangyot, avagy *nagyon varas* békát jelent, mert ugye huncut a német.)

Ám még nem jutottunk a pokol lépséges-lépes-tőrbecsaló fenekére!

Bárczi Géza német anyanyelvű és a róla szóló megem-

lékezések sohasem mulasztják el megemlíteni nemzetközi tekintélyét. Itt azonban mégis lépén ragadt, minélfogva úgy tűnik, mintha német etimológizálásai is "szórakozottak" lennének. Ha ugyanis a *sejt* szó régebbi *slejt*, *selyte* alakjának német magyarázatát akarta adni a *schlecht*, vagyis "rossz" helyett kínálkozott — volna a *Schlechten* bányászati szó, amely való lapokat, hasadékokat jelent. Hogy ez a *schlecht* szóból jött-e létre jelentésváltozással, vagy fordítva, avagy a *schleichen*: csúszni, lopózkodni szóból jön-e, vagy a *Schlucht*: szakadék, hasadék, horhó, gugyor szóból? — annak, csak a németek a megmondhatói.

Igazán nem csodálkozhatni azon, hogy ilyes szófejtések után az olvasóban nem ébred elvakult tekintélytisztelet az akadémiai nyelvészet iránt és felpaprikázva fordul az ezernyi szláv etimológia felé.

A fentebbi Bárczi-idézet második fele szerint a szláv jövevényszavak a magyarban többnyire a keresztény terminológia, a falusi élet, a földművelés, az állattenyésztés körébe tartoznak; a következőkben ezekkel, s leginkább a földművelés szavaival kell foglalkoznunk, mivel a Bárczi-tanítványok a továbbiakban már dogmának tekintik, hogy "a kereszténységet főleg szlovén hittérítőktől vettük át", s hogy "a magyarok a földművelést a szlávoktól tanulták". Hadd lássuk akkor...

Egyrészt oktan nemzeti érzékenység az "alperes" helyzetébe kényszerített fél részéről, másrészt arrogancia, pökhendi előítélet a másik oldalról — ez kozza azt a kínos jelenséget, hogy szóeredeztetési vitáknak érzelmi színezete van olyankor is, amikor a tudományos megközelítés igénye ezt kizárná.

Jellemző, hogy nem minden "nemzeti nyelvészet" van áthatva érzelmi színezettel: ez leginkább a német, a szláv és a román nyelvészetre jellemző — és a magyar nyelvészet egyik irányzatára, ott azonban egészen váratlan beállítottággal.

Az előzőleg idézett Miechow-állásponthoz hasonlóan a nyelvészet körében általánossá vált az a nézet, hogy a hajdani magyarság, alacsony civilizációs színvonala miatt "kényszerült" arra, hogy szóállományát átvételekkel, kölcsönzésekkel töltsse fel, és ehhez fűződnek aztán "logikusan" a többi lebecsülő kitételek: eredetiséghiány, az alkotó képzet szegényessége, tartásnélküliség stb. Végül: "konglomerátumnyelv."

A legjellemzőbb azonban az, hogy ugyanez a jelenség, más-más nyelveknél más-más megítélés alá esik; sőt, egészen másfajta érzelmi színezetet vonhat maga után. Ha van például olyan nyelvmű a világon, amelyet keverék- vagy enyébben vegyületnyelvnek, nyelvötözetnek lehetne nevezni, az az angolszász. Az ógermán, angol, szász és többféle kelta alaprétegre latin, újlatin (norman, francia) és seregnyi más "jövevény" szóréteg rakódik és e felhalmozódás olyan mértékű, hogy a nyelvtanban is alapos eltérés következik be a többi indogermán nyelvekkel szemben. (Például a nemek szerinti főnév-

melléknév- stb. ragozás hiánya; egyes harmadik személyű névmások kivételével.)

Senkinek sem jut eszébe az angolszász esetében nyelvkonglomerátumról, habarcs-szókincsről beszélni; ezzel szemben a nyelv *befogadó ereje, gazdagodási készsége, nyitottsága, asszimiláló hatalma* a méltatás tárgya. Különben: joggal!

Az oroszok szintén nagyvonalúak e tekintetben.

Ha az oroszot rosszmájúan ingerelni akarja valaki sunyi felsorolásokkal, hogy ez vagy az a fontos műveltségi szó náluk német eredetű, az orosz vállat von: Lehet, hogy valaha a németeké volt az a szó, de most már orosz, mert a miénk, mert meghódítottuk, mint Kelet-Poroszországot...

A magyar nyelvészetben 1870 után kizárólagos intézményi fölényre szert tett Hunfalvy-Budenz alapította irányzat, bezárólag Zsirai Miklósig és Bárczi Gézáig, mely az említett Történelmi-Etimológiai Szótárban csúcsosodik ki, szemben a nemzeti-romantikus iskolával, már terminusaiban is állandóan a magyarság civilizációs hátrányára utal: *átvétel, kölcsönzó, hatás* stb. járja ott, ahol az előző irányzat (melynek reprezentáns főműve a Czuczor-Fogarasi féle Akadémiai Nagyszótár) még "közös szó"-ról beszél, avagy "örökölt" szavakról.

Az örökség kifejezéssel a katedra-nyelvészet nagyon körülhatároltan bánik. Mindössze a finnugornak tekintett szavakkal kapcsolatban használja, ezek az "ősi örökség" kategóriába tartoznak, a többiek mind "átvételek", "kölcsönzések". Ez különösen komikusan hat az úgynevezett török, törökös, csuvasos és hasonló szavak esetében. Ha ugyanis el-

fogadjuk azt a megállapítást, hogy a magyar nép összetételében (etnogenezisében) oly jelentős arányt kitevő besenyő, kun, káli, esetleg palóc, még esetlegesebben székely népelemek "török", azaz egyáltalán altáji nyelveken beszéltek — amit részben sokan és indokoltan is vitatnak —, akkor az ő művelődési hagyatékukat — ezen belül nyelvi örökségüket — miért nem tekintjük ősi vagy legalább fél ősi örökségnek?

Jogi szempontból nevetséges az az álláspont, hogy csak az anyai hagyaték tekinthető örökségnek. Ami apai nagyapámról maradt rám, az már *átvétel*, az anyai nagyanyámtól való fiókos szekrény pedig éppenséggel *kölcsönzött jav!*

Így alakul ki az a képtelen helyzet, hogy amíg bárki azt hihetné, a finnugoros elmélet híveinek főtörekvése, hogy minél több szavunkról mutassák ki a finn rokonságot, addig ennek éppen az ellenkezője történik. A finnugristák, mint említettük, az alapszókinccs alig négy százalékat tekintik finnugor eredetűnek, viszont éppen a finnugristák *ellenfelei* azok, akik *ennél sokkal több finnugor elemmel számolnak!*

Csak két példát említek. Geléért Sándor költő, aki ugyebár a maga "népnemzeti romantikus" beállítottsága folytán egyik cégéres példája a nyelvészeti tévelygésnek (anti-finnugrizmusnak) vette a fáradságot magának, megtanult finnül is, elment Finnországba, még a lappok közé is; és órákig képes volt olyan magyar-finn szóegyezéseket felsorolni, amelyeket a finnugoros etimológusok nem is ismernek, vagy nem ismernek el. (Hadd szúrjak ide egy anekdotát: amikor a kolozsvári egyetem magyar

tanszékének finn-nyelv oktatója egy meghívás nyomán eljutott Helsinkibe s utána hazajött, kollégái ironikusan faggatták: És mondd, hogy tudtál értekezni az *ottani* finnekkel? Már miért ne tudtam volna?... jött a válasz... Hiszen ott majdnem mindenki beszél németül!

A másik, legeslegújabb példám a Hollandiában élő dr. Marác László, akinek A FINN-UGOR-ELMÉLET TARTHATATLANSÁGA NYELVÉSZETI SZEMPONTBÓL című tanulmánya évek óta kering az Internet-anyagok között. Szívesen idéztük volna eddig is, más alkalmakkor, de annyira hangsúlyozza a *copyrightja* előnyeit és tilalmait, hogy nem akartunk vele szabadalmi vitákba bonyolódni. Nem ötletszerű és főleg nem érzelmi érvelésű finnugorelles beállítottsága ismertetéséül most mégis kénytelenek vagyunk pár tételét kivonatolni:

"1. A finnugor elmélet bebizonyítása csak szavak alapján történt kísérlet... főleg lexikai párhuzamokról van szó.

2. A finnugor elmélet aluldefiniált. Nem lehet olyan lexikai párhuzamokat izolálni, amelyek csak a finnugor nyelvekre érvényesek és más eurázsiai nyelvekre nem, mint például az altáji nyelvekre, törökre, mongolra stb.

3. Finnugor hangtörvények levezetése nem áll szilárd alapon. Az indogermanisztika, ahonnan eredetileg a "hangtörvények"-konceptió származik, már feladta...

4. Az ún. finnugor alapnyelv rekonstrukciója önkényes. A vogul szógyökökről feltételezik, hogy azok az eredeti uráli/finnugor szókinccset tükrözik. Emellett azonban nem szólnak nyelvészeti érvek.

7. Közismert, hogy a MTA Történeti Etimológiai Szótárában nagyon sok az ismeretlen eredetű szó. Felmerül a kérdés, hogy a TESZ miért nem tesz kísérletet a szavak kapcsolataira a régi kultúrnyelvekben... vagy egyszerűen magyar eredetűnek való elkönyvelésére?...

8. Alapvető grammatikai különbségek vannak a magyar és a finnugor nyelvek között, pl. a finnugor nyelvek közül csak a magyar ismeri az igekötőrendszert...

9. ...Ami nem fordul elő más finnugor nyelvekben, azt csak jövevényszóként kezelik." (Már mint a finnugorosok.) Stb. ...

A továbbiakban, többek közt, így jellemzi Marác a finnugrizmus módszereit:

"Ami nem a finnugrizmust igazolja, arról nem beszélhetünk.

Aki bírálja a finnugrizmust, az rágalmazható és rágalmazandó.

Olyant adjunk a bíráló szájába, amit nem állított, s ezt cáfoljuk.

Az elmélet tudománypolitikai háttere tabu."

Nos, még ugyanez a Marác László maga is rámutat egyes olyan szavaknak finnugor kapcsolataira, amelyeket éppen a finnugristák — szláv eredetűnek tartanak! (Pl. szita, kasza stb.)

Igen gyakran az "igényesebb" magyar etimológusoknak nem csak a (vélt) kultúrfölény-kultúr-szolgaság elméletektől való befolyásoltság állapotában támad az az indításuk, hogy abból baj nem lehet, ha minél több szóról bizonyítják be, vagy unos-untalan hangsúlyozzák, hánytorgatják az idegen eredetet, hanem ebben látják a *tárgyilagosságra* való törekvést is! Visszahatásul a nem-

zetieskedők könnyelmű kijelentéseire, szerintük szellemi és erkölcsi színvonalat vívnak ki maguknak azáltal, hogy az idegenség kultuszát helyezik kutatásaik központjába.

Ismertünk "máskülönben" nagyon művelt és kiváló filológusnak bizonyult nyelvészt is, aki határozottan vallotta, a magyar nyelvészetnek egyetlen tudományos feladata lehetséges: minél több szóról kimutatni az idegen eredetet. Továbbá, hogy amíg valamely nyelv beszélői körében egy szó ismeretlen volt, addig a vele kapcsolatos fogalom is ismeretlen.

Kedvenc példája az *alamuszi* szó. Szerinte ez az Olomutz (Olmütz) morvaországi helynévből jön; amikor a habánok bevándorlása során sok olmützi is megjelent nálunk, az ő óvatos viselkedésük nyomán alakult ki az *alamuszi* fogalma — és szava. Addig a magyar legfennebb ravasz, alattomos, lesipuskás lehetett, de az *alamuszi* az a habán kerámia kortársaként bukkant fel — és a megint csak "máskülönben" jó humorérzékű filológus ezt és a hasonló kijelentéseket mosoly nélkül hajtogatta.

Melich János, a század elejének tekintélyes nyelvésze, főfinnugrista és főleg a szláv jövevény- és kölcsönszavak vitathatatlan rangú tudója, egy idő után rájött, hogy a csak művelődéstörténeti feltételezések alapjairól indító etimologizálások nagyon problematikusak, és a *Magyar Nyelv* című folyóirat 1929-es évfolyamában valamelyest önbírálatot is végzett. Ezt azonban a hivatalos nyelvészet, elsősorban az ő követői és tanítványai, soha sem vették tudomásul.

Egyébként éppen a mai nyelvállapotok, a többnyelvű

együttélések szemléltethetik a nyelvészek számára is, hogy a másnyelvi szó átvétele (ezek jórésze divatszó minőségben valóban "kölcsönzés") milyen művelődési viszonyok között megy végbe. Például a magyar egyetemista ifjúság körében nagymértékben elterjedt cigány szavak használata nem feltétlenül azt jelenti, hogy ezek a diákok alacsonyabb civilizációs szinten állottak volna, mint a cigányságnak külvárosiasodott lumpenproletár elemei... A *csaj*, a *csávó*, a *buli* s a többi alapján bajos volna bebizonyítani, hogy a diákok előzőleg nem ismerték volna a *lánypajtás*, *barátnő*, esetleg a *nőttestárs*, avagy a *mulatság*, *bál*, *tivornyázás*, *közös időlopás* jelenségeit.

Mint ahogy az is gyakran előfordul, hogy valamely addig is közismert tárgy vagy jelenség idegennyelvű megnevezésével annak éppen a csak származására, kapcsolataira, esetleg kereskedelmi összefüggéseire akarok utalni. Vagy pedig, mint szaktudományos (főleg orvosi) közlemények nyelvezetéből látszik, törleszkedni akarok. Művelődéstörténeti szempontból a nyelvi hatások terén nagy szerepe volt mindig is a sznobizmusnak, vagy a szolgálkú idegenmajmolásnak; talán sokkal nagyobb, mint egyáltalán sejtjük; a nyelvészet, a "beszédológia" mai napig is nagyon elhanyagolja ennek a vizsgálatát.

Másrészt a "túlnyomóan idegen eredetű" kényszerképzetes hajtogatónak az sem tartozik a jellemző szokásai közé, hogy bevallják: egy-egy "átvétel", vagy "kölcsönzés" gyakran egy idegen hangtani vázból kiindulva egy új szó alkotása.

Nagyenyed egyik régi utcájának magyar neve *Varcogás*. Van-

nak nyelvészek, akik nem szűnnek emlékeztetni Szabó T. Attila nyomán arra, hogy ez a német Schwarzgasse (fekete utca) "eltorzítása" vagy "átvétele". Holott ez a Varcogás hangulatában annyira *veretesen vidéki* utcanév-ként hangzik, hogy torzításról, ferdítésről itt nincs miért beszélni, csakis a német név alapján végbement — *újra teremtésről!*

A nyelvészeti terminológia, a tudományos szóhasználat maga is néha nemcsak arra alkalmas, hogy indokolatlan érzékenykedést váltson ki, hanem hogy ugyanolyan indokolatlan leminősítéseket is hordozzon. A *gyöngy* szavunkat egyes nyelvészek úgy magyarázzák, hogy az a török dzüндzsüből "lekopott" alak, végső fokon pedig a kínai *csun-csé*-ből. Ez körülbelül olyan értékű megállapítás, mint amikor egy csodaszép briliáns nyakékről kijelentik, hogy az egy "lekopott" gyémánt.

Nyilvánvaló, ezek a szubjektív, emocionális felhangok elkerülhetőek lehetnének a nyelvészeti vitákban. Ám ha belecsempészik már a szóhasználatba is az egyik oldalon a szubjektívizmust, az szükségszerűen hasonló reakciót vált ki azonnal az ellentáborban is.

Így amikor a továbbiakban arról akarunk értekezni, hogy a magyar nyelv földművelési szórétege alapján nem szabad azt a következtetést levonni, hogy a földművelés mint foglalkozás a magyaroknál "szláv eredetű", sőt, azt sem, hogy ez a szókinés főtételeiben, nyelvi anyagában is szláv, nem azért tesszük ezt, mintha bármi megalázót vagy hátrányosat találnánk abban a magyarságra nézve, ha ez így lenne. Miért ne tanulhatnánk vagy vehetnénk át bármi hasznosat vagy okosat bárkitől? A legna-

gyobb kultúrnyelvek beszélői sem tartják lealacsonyítónak, hogy mondjuk eszkimó szavakat "kénytelenek" használni, ha *kajakról* vagy *hanorákról* beszélnek; és az egész világ, a hajdani grammatikai hódító is lelkezés nélkül fogyasztja a "vademberek", "kannibálok" csokoládéját és kakaóját.

A helyzet mindössze az, hogy az igazság — más! Az igazság elhanyagolása, elfeledése, elfedése, elásása mindég kárral jár. Ebben az esetben azt sem mulaszthatjuk el kijelenteni, hogy e kárnak igenis — van gazdája.

Tulajdonképpen tárgyunkra térve vissza kell utalnunk Bárczi Géza álláspontjára, amely szerint egyházi, liturgikus nyelvünk is éppen annyira szláv "ihletettsé-gű", mint a mezőgazdaságé. Igen, valóban csak — *éppen annyira*. Nem tanulságok nélküli az összehasonlítás.

A vallásosság magyar szórétégeinek minőségileg a leglényegesebb csoportja vitathatatlanul magyar eredetű: *Isten, lélek, szellem, menny, üdvösség, irgalom, ima, áldás, kárhozat, húsvét*, sőt maga az *egyház* szó is; stb.

A második legfontosabb csoport latin, illetve latin-görög: *templom, mise, oltár, próféta, prédikátor, evangélium, pünkösöd* stb. stb.

A harmadik szócsoporthoz aztán nagy számmal vannak szláv szavak is (legjellegzetesebb a *malaszt*), ezek egyrésze azonban éppúgy lehet(ne) újlatin vagy újgörög, avagy ónémet is, más része meg máig megoldatlan problémákat vet fel. Például a naptárból: furcsa, hogy a hét napjainak elnevezései közül négyet kell szlávnak tartanunk, ám a kereszttség szempontjából a legfontosabb napnak, a vasárnapnak a neve magyar (értelmében pedig

talán a török bazar günhöz "vásár-nap"hoz hasonlít), a *péntek* és a *szombat* elnevezései sokkal közelebb állanak a magyarban az újjöröghöz (*pentecheia* és *szabata*), mint a szlávhoz (piatok, szubota); a hét közepét jelentő(?) *szerda* napnév itt a harmadik napot jelöli, holott egy hetes sor középső tagja a — négyes; (a csütörtök); a *karácsony* ünnep neve a szláv *korocsunyból* vezethető szerintük le, holott a szlávban az nem is karácsonyt, hanem valami rossz szellemet jelent, ahol jelent. Sajátságos, hogy a magyar karácsony szóhoz annyira hasonlító román *crâciun*-t nem vonják be a tárgyalásba, ami a román nyelvészek szerint a latin *creation*-ből jön: alkotás, teremtés, "csinálás". (Szerintünk a *karácsony* a magyarban eredetileg a Luca napjához, a téli napfordulóhoz fűződő "negatív tündér", a "Fekete szügy" elnevezése: — magyarul. (Lásd *Selyemsárhajó*.)

A szláv eredetűnek tartott liturgikus vonatkozású szavak problematikusságát különösen szembetűnően mutatják a *szent* és a *pap* szó eredeztetései.

A TESZ szerint a *szent* szó a szláv *szojet*, *svety* stb. szavakból ered, a latin *sanctus*t vagy a német *sankt*-ot kizárhatja a tárgyalásból, megemlítendőnek sem tartja, hogy e latin szó az újlatin franciában a magyar *szent*-tel teljesen azonos hangzású szót nemzett.

A *pap* szóról ez olvasható az etimológiai szótárban: "Szláv, közelebből feltehetően déli szláv eredetű, óegyházi szláv *pop*, bolgár *pop*, ukrán *pip*, orosz *pop*. Megfelelő van a szlovénben és a lengyelben is, de kizárólag görögkeleti *pap* jelentésben." És itt van, íme, a probléma. Mert hogy ahogy a pópá szó bizonyítja, a görögkeleti rítusú papi személy

értelemben igenis "át tudtuk venni" ó-val is a közepén; nem szükségeszerű, hogy a pópából a magyarban *pap* legyen. (Különbén is, a magyarban egy *a* hang hamarabb lesz egy idegen szó *á* hangjából, mint *ó*-ból! Esetleg, a "Maras"-mente kivételével.)

A szumír nyelvből idézhető példák szemléltetik, hogy a legősibb egytagú szavak a nyomatékos kiejtésben gyakran megkettőződnek. Így például a szumír PA szó, amit a jelentése "fő" — fej értelemben is, és fő(ember) értelemben is —, megkettőzve *Papa*; amiből azonban rendszert kihull vagy egy magánhangzó, vagy egy mássalhangzó, és jön létre egyrészt az *apa*, másrészt a *pap*. A szumír PA szó eredetileg magas, vagy magasan levő dolgot jelent, akár csak a TA: lásd TA-TA; és ebből ATA (atya).

Tehát az az előítélet, amely szerint a magyar mezőgazdálkodás, csakúgy mint az idevágó szókincs, zömében szláv eredetű, nem más, mint egy régen koholt, de máig továbbélő előítélet folyománya.

Lám, nem lehet soha büntetlenül megkerülni egy szerző mégoly formális kikötéseit sem — melyek az idézését megtiltják —, mert jelen tanulmányunk a már megjelent II. részbe odakeveredtek a dr. Marác Lászlótól idézett szövegek után olyan széljegyzeteink, amelyeket Interneten kapott tanulmányunk szélére róttunk, mintegy vitatkozva vele, még évekkel ezelőtt; arra vonatkozólag, hogy: több finn-magyar szóegyeztetés létezik, mint amennyit maguk a dogmatikus finnugristák is elfogadnak — és tévesen neki tulajdonítottunk egyet s mást —, amiért ezen elnézést kérünk, majd a tárgyalás során a megfelelő helyen még visszatérünk rá...

A nyelvek háborúja, tudatosan és szervezeten, több mint kétszáz éve

kezdődött, de minden látszat-tudományosság ellenére mai napig is indulatoktól fűtötten dül, és egyik főhadiszíntere éppen a magyar nyelv.

Még mindég jellemző, hogy nyelvi és nyelvészeti tényeket főleg *feltételezett* történelmi, földrajzi, gazdasági tényekkel próbálják úgy megmagyarázni, hogy maguk a tulajdonképpeni tények elsikkadnak és mellékessé válnak a vita során. Így például az évtized elején a humán-genetikának nevezett tudományág(?) gyakran hivatkozik a "magyar paradoxon"-ra. (Lásd *Hiedelmek hatalma*. Helikon, 1998. 14). Az olasz Cavalli-Sforza professzor szerint, mint ott ismertettük, a génnek fejlődése a legtöbb népcsoport esetében a nyelv fejlődésével párhuzamos; ám van Európában néhány kivétel: a lappok, a baszkok és különösen a magyarok. A magyarok esete "különösen" azért bántja az olasz professzort, mivel génjeik, génállományukra mintegy 87 százalékban azonosak a vele szomszédos európai népekével, holott a magyarok egy "urali szerkezetű" nyelvet beszélnek. Ez szerinte csak is annak lehet a következménye, hogy az elenyésző számú honfoglaló magyarság "erőszakosan" elmagyarosította a már itt élő szláv, újlatin, germán, kelta, avar népeséget. (Tehát a legeslegmodernebb tudományos módszerrel a legeslegolcsóbb, legeslegócskább politikai rágalmazáshoz lehet megint eljutni.)

Még annak idején, Varga M. János az Innsburcki Egyetem professzora — természetesen, nem valamely budapesti katedra-nyelvész — állást foglalt a "magyar paradoxon" fenti értelmezése ellen. (*Heti Világgazdaság* 1992. szeptember 5.). Mint mondja, erre a jelenségre többféle magyarázat lehetséges, bántó azonban, hogy a különböző lehetséges okok közül "a publikációkban csak ez az egy ok (az erőszak) jelent meg, és ráadásul tényként. Ennek tagadhatatlanul

van némi magyarellenes éle. Én nem állítom, hogy tudatos, azt azonban tapasztaltam, hogy nyugaton a magyarokat hajlamosak erőszakos népséggént kezelni". A továbbiakban Varga M. János a genetika síkján vitatkozik, ami ránk nem tartozik, majd a kérdésre, hogy "a ma még sok félreértést szülő génkutatásokat politikai célra is fel lehet-e használni?" — így felel: "Ennek sajnos megvan a veszélye, különösen a mai helyzetben, amikor egy-egy ország népességének belső szerkezetét is elkezdik vizsgálni. Nemrég olvastam például, hogy Magyarországon vizsgálják a zsidók, cigányok, a jászok genetikai jellemzőit. Ez akkor válik veszélyessé, ha az adatokból következtetéseket vonnak le anélkül, hogy megmondanák, mi ezen népcsoportok genetikai megkülönböztetőségének a statisztikai valószínűsége, főleg, hogyha azokat különböző politikusok ideológia gyártásra használják fel, vagy megpróbálják azokkal saját ideológiájukat igazolni".

Aki a nyelvészeti viták történetében kissé járatos, abból a fenti jelenség a *déja vu* érzését váltja ki. Dümmer Dezső kutatásaiból régen tudjuk, hogy az *Augsburger Zeitung* 1796-as évfolyamában indított vitát: *Alkalmos-e a magyar államnyelvnek*, a bécsi politikai titkos rendőrség szervezte; természetesen, a vita során csak a *tagadó* hozzászólásokat közölték!

Anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben megkísérelnék hozzászólni genetikai kérdésekhez, utalni szeretnék rá, hogy akárcsak a testalkati típusok elterjedtségére vonatkozó kutatások, a genetikaiak is majd csak akkor jutnak fel szerintem a *Hard fact* színvonalára, amikor a megállapításokat valamely népesség többségének vizsgálata alapján vonják le, nem "reprezentatív csoportok" alapján. Nemcsak azért, mert ilyen csoportokat nagyon manipulálva lehet összeállíta-

ni, hanem a matematikai valószínűségszámítás is "pokolian jétékos" eredményeket hozhat ki. Erről most ennyit.

Hadd közelítsük meg a "magyar paradoxont" némi nyelvészeti és történeti adat alapján. Az a tény, hogy az Európa három egymástól távoli zugában élő magyar, lapp és baszk nép nyelve nem felel meg a humángenetikai elmélet "elvárásainak", önmagában is arra kellett volna hogy ösztönözze olasz professzorunkat, hogy e három nép nyelvének egyes vonásai között összefüggéseket keressen. Nyilván talált volna, nemcsak magyar és lapp, de meglepő módon még magyar és baszk vonatkozásban is néhány fura sajátosságot, s már ebből is levonhatta volna a következtetést, hogy az árja hódítás előtt Európának nem-árja nyelvű ós lakossága volt, amelyről az említett három népmaradvány nyelve, valamint a finneké, észteké is tanúskodik.

Az olasz professzornak az erőszakos nyelvterjesztés, azaz magyarosítás módszereit feltétlenül ismertetnie kellett volna. A magyar "nyelvi imperializmus" tényei közül néhány: A magyar honalapításnak csak kilencszáznegyvenedik éve után lesz hivatalossá Magyarországon a magyar nyelv! A magyar pénzkibocsátás nyolcszázötvenedik esztendejében jelentkezik magyar pénzen az első magyar szó. A magyar egyház és oktatás nyelve több mint félezeréven át latin, az állami írásbeliségé is; ám a reformáció után is, a protestáns iskolákban is a magasabb képzés nyelve még három évszázadig a latin. Egy ilyen Cavalli-Sforza professzornak feltétlenül meg kellene magyaráznia, amit annyiszor kérdeztünk, hogy a latin nyelv által (és az első évszázadokban főleg idegen eredetű klérikusok által), idegen nyelvű vagy kapcsolatú vezetőréteggel, az elenyésző urali kisebbség miként magyarosíthat el egy sokszoros és műveltebb többséget?

Eddig azt hittük, e képtelenül következetlen, ignoráns álláspont hirdetésére csak magyar akadémiai nyelvészek és történészek vannak beprogramozva, most íme kiderül, ismét már mások is. Ami csakis arról győzi meg az embert, hogy itt nem "a tudomány" ügyeiről van szó, akár összehasonlító nyelvészet a kiindulópont, akár humángenetika. (Manapság a rendőrségi lapokban közölt viccekben, a vicc bamba szenvedő hőse nem rendőr, hanem éppenséggel — humángenetikus!)

Magyarország ezerszáz éves történetében, amikor volt szervezett, céltudatos, államilag irányított magyarosítás, az mindössze egy félévszázadig létezett, 1867—1918 között de meg sem közelítette az újkori francia, vagy a mai keleteurópai "homogénizálások" durvaságát. (Nemrégiben olvashattunk a New-York Times-ban egy adatot, amely szerint Sopron városát 1920-ban csatolták Magyarországhoz. Ez így igaz is, csak nem tükrözi azt aényt, hogy a párhónapos Ausztriához való tartozást — egy több mint ezeréves Magyarországhoz tartozás előzte meg. Ez is "humángenetikus" és "kultúrantropológiás" módszer?)

Ha nem is ennyire torz arányokban, de valahogy hasonló a helyzet magyar-szláv összehasonlítások vonatkozásában is. A "kezdetben voltak a szlávok, aztán jöttünk mi" már sehogysem igaz. Ez még a földrajzi helynévanyagban, a toponímiában sem így van: sokkal több példa van arra, hogy magyar helynevek elszlávosodtak, mint viszont. Példának hadd említsük megint csak a Hunyad megyei Cserna és Dobra esetét, előbbi a XV. századig még Egregy, utóbbi a XVII-ig: Jófő. Avagy *Visegrad* vára: egy korai Árpádházi király orosz felesége alapítja, több mint kétszáz évvel a "honfoglalás" után. A magyar királyi udvar némileg pretoriánusként is felfogható személyzetében csak 1235-után váltják fel a

"böszörményeket" az "oroszk".

A mezőgazdaság, a földművelés szókincsével is nagyjából ez a helyzet: egy már régen meglévő, átfogó, magyar (vagyis még a kereszténység felvétele előtti) törzsökös szókincsre rakódik rá egy olyan szláv szóréteg, amely a földművelésnek csak egyes szintjeire, vagy "kiszéleleteire" terjed rá elsősorban.

Bárczi Gézának többször idézett megállapítása, hogy a szláv jövevényszavak a magyarban többnyire a keresztény terminológia, a falusi élet, a földművelés, az állattenyésztés körére terjednek ki, túlságosan diffúz. Nem tartalmazza, hogy a szóbanforgó szókincs milyen mértékű és léptékű része vonatkozik, azaz a falusi, paraszti élet legfontosabb fogalmainak hány százalékára? Mivel az ilyesmit általánosságokban tett kijelentések során nem szokás részletezni, "az olvasóban" mintegy magától kialakul az a benyomás hogy: *általában*. És mivel "az olvasó" ilyen esetekben többnyire nyelvész, tanár, vagy kutató, vagy történész, netán humángenetikus, ebből megint csak egy dogma válik; az olvasó, ha a földművelés kerül szóba, már automatikusan a szláv preponderenciára gondol.

Ezért, mintegy előmelegítés gyanánt, hadd soroljunk fel egy sor olyan fogalmat és szót, amelyek nélkül földművelés elképzelhetetlen, de amelyek még Bárczi Géza szerint sem szláv eredetűek.

A falusi élet színtere, a parasztság jellegzetes települési egysége, a falu maga nem szláv eredetű. (Olyan furcsa egy "nomád" nép részéről, hogy a város fogalmára sem veszi át a Stadt, citta, gorod szavakat, sőt a román és részben délszláv csoportok is a magyar szót használják, általában vagy olykor, lásd orás, Novij város stb.)

Mint ahogy nem szláv a *határ, birtok, telek, kert, szállás, üllés, mező, dűlő* sem, és maga a *szántó, szántó-*

föld sem! Mint ahogy furcsa módon nem szláv a már fejlett gazdálkodási viszonyokat feltételező területmértékegység szava, a *hold*.

Nem szláv a *szánt, vet, arat, irt, szüretel, takar, szed, hord, darál, őrl*, valamint az *eke, a szekér, a sarló*; létezhet-e fejlett földművelés ezek nélkül? Illetve: *hiányozhat a fejlett földművelés a fenti törzsökös szavak megléte esetén?* Amikor már saját szóként megvan a *búza, árpa, köles, komló* és a *szőlő, alma, körte, dió, meggy, gyapot?* Mint ahogy származékaik is, a *liszt, kenyér, a vaj, sajt, bor, sör, a vászon?*

A *ház, a lak, a hajlék, a lugas, a szérű!* A *cserény, az ól, a csűr, a hombár, a magtár*; odabent az *orsó, a szövőszék, a fűrész, fűrő, gyalu, fejsze, satu* (sajtó)? Egyik sem átvétel szlávoktól.

S egy pillanást vessünk a "fejlett állattenyésztés" szavaira is — mi is az, ami nem szláv közülük? *Tehén, ökör, bika, borjú, üsző, tinó, ló, mén, paripa, csödör, csikó, juh, kos, disznó, ártány* — valamint a velük dolgozók nevei, *csikós, gulyás, kanász, juhász, bojtár*, az állathajtó és hivatató szavak tömege, és milyen jellemző, hogy nemcsak a *bojtár* szó ment át nem egy szomszédos nyelvbe, hanem (még többre) az *áldomás* szó...! A "fecerunt magnum áldomás", valóban nagy és új élmény lehetett a régió népei számára.

És íme, mindennek ellenére, tanár, tanítvány, nyelvész, történész, művelődéstörténész, humángenetikus, kultúrantropológus gépiesen, megszállottan mondja, csak motyogja, hogy: a földművelésé ... az igen, az szláv túlsúlyú réteg.

Vessünk itt még közbe valamit, ami közvetve is gondolatmenetünkhöz tartozik, és visszavezet a kérdés gyökeréig, a Miechovtól Paul Draganig terjedő felfogásokig; ahhoz a nemrég még nagyon elterjedt nézethez, hogy a "kezdetleges", azaz halász-vadász, állattenyésztő népeknek a nyelve is "kezdetleges", azaz szegényes; tehát mindenekfelett való szükségesség számukra szó-

kincsük másoktól való bővítése. Erről Marip Pei *Szabálytalan nyelvtörténetében* így ír: "Ami a primitív nyelvek egyszerűségét illeti, az teljesen a képzelet szüleménye. Vannak olyan eszkimó nyelvjárások, amelyekben az ún. főnévnek több mint ezer különböző alakja lehet, s eme alakok mindenkének megvan a maga pontos jelentése. Egy guatemalai indián nyelvben bármely igéből több ezer különféle igét lehet képezni, különféle végződésekkel". Ezzel kapcsolatban is hivatkozhatunk nemcsak Hermann Ottó munkásságára, aki számbavette, hogy a magyar pásztornyelv a lovak, szarvasmarhák színéről, ez utóbbiak szarvállásáról többszáz pontos jelentésű szóval rendelkezik, hanem a számítógépes nyelvészet új, és alig népszerűsített eredményeire, a magyar igék és főnevek minden más európai nyelvet sokszorosan felülmúló paradigma-gazdagságáról. (Éásd pl. Balázs Géza munkáját.)

A magyar és szláv földművelési szókincs összehasonlítását ma már egészen más kontextusban kell elvégeznünk, mint ahogy régebben tették: a "kezdetleges, elmaradt gazdaságú" és "szószegény" "erőszakos" magyar hódító és a meghódított, de "fejlett szláv paraszti tömegek" találkozása helyett, amely a IX. század legvégén s a X. században ment volna végbe, nagyjából azonos civilizációs szintű és hasonló gazdálkodású népek sokkal régebben megkezdődött, rendszeres érintkezését kell feltennünk, amely kölcsönösen gazdagította egymás nyelvét.

(Közbeszúrva az erőszakos, agresszív, behatoló magyarságról szólva nem nagyon szokás emlegetni, hogy az úgynevezett zsákmányló-katonai életforma megannyi fontos műszava nem magyar eredetű: a rablás, sarc, préda, ostrom, pribék, tömlöc, lator, kurva stb., stb. mind a szelíd szomszéd

népektől "kölcsönzött" szó.)

Nem mondhatjuk azt, hogy az utóbbi évek magyar kutatásai az ilyen szellemű vizsgálódásokhoz nem kínálnak hasznos kiindulópontokat is (azok mellett az idegen kutatások mellett, amelyekre több ízben hivatkoztunk; és valamint Kemény Ferenc írásai stb.) Így például Balassa Iván: *Mivel járult hozzá a néprajztudomány a honfoglaló magyarság életmódjának kutatásához* című tanulmánya (Studia Ethnographica 8. Bpest, 1974) előszámlálja azokat a vonásokat, amelyek ellenkeznek a nomádokról eddig forgalomban lévő hagyományos képpel; például ilyen a nagyméretű sertéstartás, s beszél többek közt a szarvtalpas ekéről, mely Pannóniától a Volga-vidékig követhető nyomon, vagy a sarló és a vaspapucsos ásó meglétét igazoló leletekről, a korabeli gyümölcs- és szőlőművelésről; más magyar tudósok is meggyőzően mutatnak rá arra (pl. Hoffman Tamás), hogy a technikatörténet az etnikai választóvonalakon átterjedő egységről tanúskodik.

A továbbiakban módszerünket három különleges álláspont fogja meghatározni.

1. Elutasítása annak a véleménynek, hogy a szláv-magyar közös szavak eredete túlnyomórészt egyirányú kölcsönzéssel magyarázható, azaz csakis a szlávból a magyarba lehetségesek átvételek.

2. E nyelvi érintkezések már a magyar honalapítás, tehát a IX. század vége előtt megkezdődtek.

3. Feltételezhető, hogy e közös szavak egyrésze nem a magyarból került a szlávba, vagy viszont, hanem mindkét nyelvben, vagy nyelvcsoporthoz egy megelőző nyelvallapotból való öröklés és párhuzamos fejlődés útján ment végbe, tehát több, különböző nyelvcsaládhoz tartozó nyelvnek is közös öröksége. Ilyen például a *raj* szó.

Noha az első magyar Nagyszó-

tár szerkesztői, Czuczor és Fogarasi már törekedtek a többirányú összehasonlításra, a finnugristák ezt a módszert elvetve, hosszú időn át csak a két nyelv (a szávlot most még egységes, egyetlen nyelvként felfogva), tehát csak a magyar és szláv viszonylatában végezték az összehasonlításokat, holott ugyanazok a szavak egy harmadik vagy akárhányadik nyelv idevágó szavával is elvégezhetőek. Pl. a *bakk*, *bükk* szavak nemcsak a magyarban és szlávban, de a németben és részint a törökben is egyeznek.

Egészen releváns eredményeket hoznak az olyan szóösszehasonlítások, amelyek az ókor nagy kultúrnyelveivel végezhetőek. A finnugrizmus előtti ún. filológiai nyelvészet óségi (káldeus, héber), perzsa és latin összehasonlításainak eredményeit kompromittáltnak tekintve teljesen törölték a képből. Mégis, meglepő fordulatot idézett elő pl. dr. Aczél József 1926-ban megjelent tanulmánya, amely háromezer főszavunkat vetette egybe az ógöröggel, ugyanakkor kitérve főleg a szláv, de a török és "ugor", valamint ógermán megfelelőekre is. Noha művét mai napig nem tartják számon mint tudományos értékű teljesítményt — csak részben is az —, mégis olyan hatással volt a legnagyobb magyar szlavistára, Melich Jánosra, hogy ennek következtében írta 1929-es említett részleges "önbírálatát". Mindenesetre, noha Aczél módszertani gyengesége szembevetendő, elgondolkodtató összefüggéseket vet fel, sugallatokat ad, pl. a szláv-szittyá-görög összefüggések vonalán; mindenesetre meggyőző, hogy a szláv szavak túlmutatnak — önmagukon. (Viszont nem ismeri fel, hogy a görög szavakkal ugyanez a helyzet. Például a *néni*, *néne* szót felismeri a görög *nenna* — nagynéne szóban, de a szumír *Nin*: úrnő szóról már nem vesz tudomást.)

Arra vonatkozólag, hogy hol és mikor mehettek végbe az ezerévesnél régebbi magyar-szláv kap-

csolatok, ma már szinte hivatkozni sem kell az új őshaza-elméletekre, amelyek már a hivatalos oldalt képviselő régészek körében is egyre határozottabban bontakoznak ki. Joko finn professzor a finnugor népek őshazáját a Baltikum és a Volga között képzei el, László Gyula valamivel délebbre, Közép-Lengyelországtól a Volgán túlnyúló övezetbe. A szlávok feltételezett őshazája viszont az Elba—Odera—Visztula—Fekete tenger északi partja vonalán helyezkedett el, tehát igen széles területen érintkezhetett a finnugor őshaza legdélibb sávjában található magyarok őseivel.

Idéztük a múltkor (Helikon 1997. 17. Ősújdonságok) azt az amerikai elméletet — Grover S. Krantz —, amely a finnugorok őseit éppen a Kárpát-medencéből vándoroltatta ki, a földművelés ismeretének birtokában. Ugyancsak ismertettük Meszlényi Róbert Imre tanulmányait. (Helikon 1998. 10., 11., 12. Mire jó az őstörténet.), most arra a vonatkozására emlékeztünk, hogy a finn és magyar nyelv egyes közös elemei is arra vallanak, hogy a földművelést mind a finnek, mind a magyarok ősei már a jégkorszak végén a Kárpát-medence táján kezdték gyakorolni, tehát nem a hideg, jeges északról jöve sajtátfították el; s aki az "őshaza" hagyományosan felfogott fogalmát is elutasítja.

Arra vonatkozólag, hogy a mai népek ősei egymáshoz viszonyítva a nagyon régi múltban *másképp* helyezkedtek el, magyarok közül először Otrokocsi Foris Ferenc gondolta, (1694-ben), amikor felsorolta a magyar nyelv közös szavait nemcsak közel-keleti, de nyugat-európai nyelvekkel is, például a keltákkal, többek közt a magyarban a szlávból eredeztetett *vacsora* szóról közli, hogy nemcsak a szlávban, de a walesiben is megvan a *Wcher*: "este" szó. És mégis, noha a régészet szerint mind a szláv, mind a magyar népnek közeli szomszéd-

dai, illetve egyes lakhelyeiken elődei is voltak a kelták, s a régészet naponta újabb bőséges adatokkal bizonyítja összefüggő jelenlétüket az Atlanti-óceántól Kisázsiaig, nyelvészetünk alig érdeklődik irántuk.

Pedig talán ez a kelta nyom adhat magyarázatokat olyan nyelvi jelenségekre, amilyent például Virgil Stefanescu-Drăganesti feszegetett. Ő ugyanis, meglepetését nem titkolva ismeri fel, hogy a magyarban az *oláh* szó nem származhat a szláv *olasz*, vagy *vlach*ból, mivel egy olyan ősi kiejtési állapotot őrzött meg, amely legfennebb időszámításunk III—IV. századáig terjedt az érintett nyelvekben.

Semmi okunk a magyar-szláv nyelvösszehasonlításban az eddigi kényszerpályákon mozogni. S amint ugyancsak idéztük már egyszer egy kiváló mémet nyelvésztől: semmi okunk nincs arra, hogy ne gondolkozzunk — "veszélyesen!"

Legizgalmasabb kérdés az etimológiában *a szó és a jelölt tárgy összefüggése*, de nemcsak a hangutánzó vagy hangfestő szavak területén. Mi volt az ősjelentés? És legalább olyan lenyűgöző a jelentésváltozások-bővülések útja és módja.

A *pap* szó a magyarban — szemben az átadónak vélt szláv nyelvekkel nemcsak egy bizonyos vallás, vagy felekezet (az ortodoxok) lelkésze, de bármely vallásé lehet; szoktuk mondani például, hogy "pogány pap", de a "pogány pópá" már kissé tréfásan hatna.

Temérdek tárgyat, kiálló részt, csúcsdíszt, cöveket, kerékvetőt, játékfácskát, betetőző kévét, alkatrészt — pl. borsajtó fedele, illetve az azt leszorító pecek — neveznek még papnak. Bernáth Béla *A szerelem tit-*

kos nyelvén című, erotikus szólásokat és egyéb folklórszövegeket magyarázó kötete egész fejezetnyit sorol fel, és értelmezéseiben a *pap*nak mindennütt *pénisz*, *fallosz* értelme van. A megfelelő tárgyak más elnevezései pedig *búb*, *púp*, *baba*, *csúcs*, *csücs*, *cuc* — mind "hegyes, kiálló, környezetéből kiemelkedő" értelmű.

Nyugodtan állíthatjuk (már említettük), hogy a szó töve végül is az a bizonyos PA gyök, amelyből az említett módon keletkezett az APA, PAPA, PAP szó is (más nyelvben a *pápa* is). Ez természetesen a szláv *pópá*-nak eredete is, de e szó eredetije oly gazdag változatokban és széles körű jelentésben él a mi nyelvünkben, hogy még a "visszakölcsönzése" is felesleges volt, csakis legfennebb a *pópa* specializálódott jelentésű változataiban.

Visszatérve a mezőgazdaságra, meghökkenve látjuk, hogy a magyar etimológusok olyan szavakat is szláv eredetűeknek tartanak, amelyeknek szláv eredetije nincsen (legalábbis a körülöttünk élő "tulajdonképpeni" szlávok nyelvében).

Ezek közül a legbizarrabb talán a *kapa* szó esete, legalább annyira, mint a *sejt* és az /anya/ *méh* szavak finnugrista magyarázatai.

A történeti és etimológiai szótár a *kapa* címszónál többek közt a következőket írja: A szócsalád alapja a *kapál* ige, szláv eredetű, lásd bolgár kopájá: *ás*, /állat:/ *kapar*, *túr*, szerbhorvát kopáty: *ás*, *kapál*, rugdossa a földet stb., stb. hasonló szó

minden szláv nyelvben, de — egyik sem jelent kapát. Mind olyan igéket, amelyek jelentésébe *belefér* akár a kapálás is, ásás is, esetleg ütés is.

A *kapa* elvonással keletkezett a *kapál*-ból — mondja tovább szótárunk —, amelyet a borona-boronál, borotva-borotvál, kasza-kaszál féle szópárok hatására származékszónak fogtak fel. (Mondhatnánk tehát, már nagyon távoli őseink is, ezek szerint, rosszul nyelvészkedtek, mert a Kapás /Capas/ személynév már 1138-ból, a kapa szó 1395-ből adatolt. Kísérletet sem tesz a szótár, hogy a *kap*, vagy *kapar* igével kapcsolatba hozza. Azt már meg sem említi, hogy a balti-szláv (egyések szerint nem is igazi szláv) litván és lett nyelvekben van hasonló főnév is" Kaplys, kaplis...

Ez utóbbi azonban olyan fásztóan bonyodalmas magyarázatokat kívánna, hogy nyelvészeink egyszerűen lenyelik. Figyeljük azonban meg, hogyan lehet az adatközléssel, azaz "tálalással" manipulálni, hamis ítéletalkotást sugallani. Az MTESZ a kapát egyszerűen így határozza meg: "a talaj lazítására és gyomirtásra használatos eszköz"... viszont ha kézbe vesszük a lesajnált régi Czuczor-Fogarasi féle Nagyszótárt, az azonnal megadja lényeges vonását: "A szántóföldek, szőlők, kertek művelése körül használatni szokott, különféle alakú, kurtább vagy hosszabb nyéllal ellátott vaseszköz, mely az ásótól abban különbözik, hogy a kapa nyele a lapátjával körülbelül egyenes szö-

get képez, (derékszöget) az ásó nyele pedig egyenes vonalú." Tehát a magyarban nem lehet az ásóval egy kalap alá képzelni. Ez azonnal sugallja a kapálás műveletének elképzelését is: felülről lefele *ültve* s kissé maga felé *húzva*: s ez azonnal eszünkbe juttat egy másik cselekvést, az *útkaparó* jellegzetes mozdulatát. Idéz is a CzF egy szólásmondást: *A kapát kapának, az ásót ásónak szokta ő nevezni.* (Mármint a magyar ember.)

A Czuczor-Fogarasi két KAP igegyököt tárgyal, de hamar igazat kell adnunk Magyar Adorjának, aki szerint "kap, kapni igénknek nem csupán aktív, hanem passzív értelme is van. Aktív, amikor *megfog*, *megragad* értelemben használjuk, de passzív, amikor a másvalaki által adott valamit *elfogadó* értelemben használjuk (bekommen, recipere, azaz "részesülni" valamiből) A CzF írja, hogy a *kap* igében "alapfogalom a távoli tárgy iránt *nyúlás, hajlás, görbülés*, e szerint tiszta eleme a *hajlást, görbülést* jelentő *ka*".

Tehát nem egyszerűen *földtúró* eszközről van szó, hanem különleges irányúról. Ugyesintén ravasz eljárás az is, hogy amikor az Etimológiai Szótár megállapítja egy szó idegen — ez esetben szláv — eredetét, nem sorolja elő, hogy az adott szláv nyelvekben a kapát hogyan is nevezik (az oroszban például: *motüga*) és nem próbálja értelmezni, hogy *miért nem azt* a létező nevet vetjük át, miért következtettünk ki egy egészen más szót egy általánosabb cselekvést jelentő igéből?

Különösen meggondolandó, hogy a *kapa* — a legeslegősbibb, tehát legkezdetlegesebb mezőgazdasági szerszám, eredetileg egy kampós, horgas ág, tulajdonképpen egy vastag fahorog, amellyel egyidejűleg nemcsak ütő-csapó, hanem húzó és vonómozdulatokat is végeztek; tulajdonképpen az eke őse. (Az *eke* alapjában egy olyan hegyes *kampó*, vagy *horog*, amit a földbe akasztanak és folyamatosan húznak.)

Íme: nem az elsőbbség és a preponderancia kedvéért, hiszen a törzsökös magyar nevű eke magasabb fokozat, de egyszerűen azért, mert — így van! Amint a *kapar* is a *kap* igéből alakul az *-r* gyakorító képzővel, a *kapál* a *kapából* alakult *-l* képzővel, míg a *kapa* maga tulajdonképpen jelenidejű melléknévi igenév, ma úgy mondanánk: *kapó*. (Vesd össze: *csapó* és *kopó*.)

Ne térjünk ki most a szó széles körű "nemzetközi háttérre", mint pl. a latin *capio* stb., csak annyit hadd említsünk, hogy messze túlmutatnak valamennyi szláv nyelven.

És, mondja Magyar Adorján, "mind e szavak nálunk egy szorosán összefüggő okszerű, kiterjedt szócsoportot képeznek, egyazon nyelvben, míg nem magyar megfelelőik latinban, olaszban, németben elszórtan, összefüggések nélkül találhatóak."

Annál szemképrázatosabbak az összefüggéstelenségek az állítólagos szláv "gazdaszavak" között. Péld. a *csép* (azaz *cséphadaró*) szó, amely "természetesen szintén szláv" eredetű,

mert egy *cép*-nek hangzó szó nem egy szláv nyelvben jelent csépet is, de oroszul a cséphadaró általános neve *malatyilo* (zúzó, kalapács: málasztó) és a cséplésre vonatkozó összes fontosabb kifejezést ebből képezi; még néhány déli szláv nyelvben is van e *cép* szónak *csép* jelentése. Ám mi minden jelentésük van még: egy bizonyos szövőszék-alkatrész, bot, rúd, fahasáb, husáng, hasíték, szál, pászma, oltvány, nyüst... úgyhogy valószínűleg több különböző eredetű szó is összekeveredik itt, többek közt az is, amelyiknek megfelelője a román *țeapa*: karó..., a "cepj" meg *lâncot* jelent.

Annál egyszerűbb és kézenfekvőbb a Czuczor-Fogarasi magyarázata: eszerint a *csép* a *csap* igének magashangú változata; ami annál hihetőbb, mivel a cséppel csapnak, csapkodnak, s idetartozhat a *csápol*: hadonászik ige is. Érdekes, létezik a finnben egy *tappaa* öl, levág, elpusztít stb. jelentésű ige, ennek különböző alakváltozatai közül több a régi népnyelvben cséplést is jelent, a *tappio* meg (elszenvedett) csapást, a *tappara* csatabárdot, de ami a legérdekesebbnek tűnik számomra, hogy ez a *csapni* igénknek nyilván megfelelő szóból képződött a *tappurat*: *csepű*, *kóc*, *hulladék* szó is, ami elhivatottá teszi, hogy a magyar *csepű* is a *csapni* szó egy magashangú változatából jött létre, hiszen a *csepű* azálta keletkezik, hogy a kenderrostokat egy karóhoz csapkodják, ám — éppen finnugorosaink nem reagálnak erre, inkább

kölcsönzik a *csepű* szót tatárból, a változatosság kedvéért.

A *kasza*, noha számos szláv nyelvben is előfordul, szótárunk szerint éppen szlovák eredetű, mivel "a szlovákoktól tanultuk a takarmánykészítést". Feltehetően az állítólagos lovasnomád magyarság csak úgy tépdeste nagyszámú lóállományának kézzel a füvet, mint gondos öreg nénék a majorságnak. Ezzel kapcsolatban két érdekes finnugoros adat: már Sajnovics a ("Demonstratio" szerzője, vagyis a finnugrizmus őspatriárkája) is tiltakozik a *széna* szó szlávból való eredeztetése ellen, lévén, hogy a lappban és a finnben is megvan a megfelelő szó. Ezt az észrevételét csakis maguk a hívei nem veszik tudomásul. Továbbá: a *kazal* szó, szótárunk szerint ugyancsak szlovák eredetű (és egy "kecske" jelentésű szóból jönne, mivel arra rakják a szénát). Nos, a *kazal* szó tájnyelvi változatai között, a magyarban vannak *kaza*, *gaza* alakok is: finnül pedig *kasa*: rakás, halom, csomó, sőt — *kazal*!

Egyébként a *széna* szó a legrégibbről adatolt magyar szavak közül való — 1055 —, sokkal régebbről, mint a "tót", vagy pláne a "szlovák".

Szentkatolnai Bálint Gábor mongol szószedetében közli, hogy a *kasza* szó a mongolban is megvan! Ez azonban "nem ellenőrzött", s lehetséges, a tatárjárás idején szereztek be a mongolok is egy-két szlovák kaszát a Lengyel-havasokban; ugyanis akkor a szlovákföld zömét még úgy nevezték.

Van-e valamilyen felderít-

hető háttere a *kasza* szónak a magyar nyelvben?

Ha analógiákért a szláv nyelvekhez fordulunk, ez esetben például a valóban kitűnő *Vasmer* etimológiai szótárához (németül és oroszul), első pillanatra feltűnő, hogy több *koszá* szó létezik az oroszban, illetve más szláv nyelvekben is. Az első *haját*, *hajtincset* jelent, és talán egy fésülést jelentő, karcólásra utaló szóval is kapcsolatban van, egy másik *földnyelvet*, *erdősávot*.

A kaszának megfelelő szó (még kakastollat is jelent, nyilván vizuális társítás folytán) magyarázatához a nyelvész két eredeztetést ismertet, kínálkozik először is az óindiai *casati*, *casti* — vág, *castram* — kés és ezeknek megfelelői későbbi indoeurópai nyelvekben, ehhez azonban egy nagyon bonyolult hangtani jelenség feltételezését kellene elfogadnunk, amelynek tárgyalásába itt nem mehetünk bele. Különben egybevethető még az albán *kozse*: aratás, nyár szavakkal is stb.

Kevésbé meggyőző az összehasonlítás — mondja — más szerzők ajánlatával, akik az óind kaksa: vállgödör (latin coxa: csípő), majd más, hátsóláb és láb jelentésű szavakkal próbálkoznak.

A MTESZ *koszt*² címszó alatt közöl egy "hosszú vessző", "pózna", "husáng", "horognyél" jelentésű szót, ebből képzett *kosztol*: "lever" igét, majd egy *koszt* igét, mely utóbbi jelentése "lefoszt, levagdal" egy *koszik* igét: "kopik, vásik" értelműt, s igen értelmes megjegyzés, hogy a hangutánzás révén rokonságban lehet a *köszörül* szóval is. A

koszt szónál bizonyos nehézséget az okoz, hogy későről, alig kétszáz éve adatolt, és "finnugor egyeztetése további vizsgálatot kíván", amit persze finnugorosok soha elvégezni nem fognak. Ugyanakkor a *kösörű* "feltehető *kös* alapszava ősi hangutánzó szó az ugorkorból, vogul *kes-*: *kesing ku* — fenkő". Ebből az is napfényre kerül, hogy ugor őseink már évezredekkel korábban felkészültek a szlovák *kasza* átvételére, jófajta fenkövekkel. Feltehetőleg itt lappang a lényeges adat!

Ezen a síkon még az is elgondolkasztó, hogy bárkitől is vették állítólag "széna" szavukat a lappok, tanúsága alapján már ők is foglalkoztak széna-csinálással, szlovák oktatás nélkül.

Más síkon tovább menve, természetesen mindenkinek a *kaszabol* ige jut eszébe, amely "vagdos, levág, mészárol" jelentésű, de ezt a török *kaszab*: "mészáros" szóból származtatják, láthatóan joggal. Ugyanakkor idézik Otrókocsi Fóris Ferencet, aki már háromszáz éve írja, hogy mind a héberben, mind a káldeusban előfordul, ami bizonyítja *keleti* eredetét.

Tovább haladva ugyanebben az irányban, a *kaszab* szó tövében rejlő vágást jelentő ige nem valószínű, hogy a *szab* lenne, hanem az a szumír *gaz* ige, amit Galgóczy János második szumír szószeretében (Ethnografia 1902—03) közöl. Eszerint a szumírban *gaz* — "agyonütni, megölni, elpusztítani, összetörni, leölni, megölni, gyilkolni, leütni, lemészárolni,

letiporni, levágni, leverni, szétzúzni" stb. Eszerint *legázol*, *elgázol*, *agyongázol* szavunk is nyilván erre vezethető vissza, nem délszláv, és az elsődleges jelentése nem a vízen való átkeelés!

Érdekes a *gazol* ige is. Nyilván összefüggésbe hozható a *gaz* — "gyomnövény", eredetileg talán "aljnövényzet, mindenféle fű meg lapuféle" (és távolból incseleg a délibáb, a francia *gazon*: nyírott gyepe), ám annyiszor hallotta az ember, amikor valaha még kaszáltak, hogy "ez nincs rendesen levágva, csak legázolva", hogy ez a *legázolás* önkéntelenül is társsul benne a *legázolvá*-hoz, s talán nem is alaptalanul.

Hozzásorolhatjuk a *kasza* szó magyar hátteréhez legvégül a *kés* szót is, mint általános vágóeszközt, s amely elismerően finnugor eredetű. (Evvel kapcsolatban vajon feltűnt-e valakinek, hogy a *kés* szó úgy viszonylik a *kéz* szóhoz, mint a *kar* a *kard*hoz, esetleg a *karó*hoz?)

Talán még ide vág egy rejtélyes középkori szavunk, a *késa*, amely "harcot, viaskodást, húzkodást, huzalkodást" jelentett.

Végül hadd írjuk ki a régi Czuczor-Fogarasi Nagyszótár véleményét is: "KASZA. Gyöke: *kasz* vagy a hajtást, görbédést jelentő *ka* gyökelemből eredett, amely megvan a *kacza*, *kacsos*, *kasziba*, *kacsiba*, *kaczor*, *kajcs*, *kajcsos*, *kajsza*, *kajmó* stb. szókban, s ekkor jelent hosszukás, kevésbé görbére hajlott valamit, s az egész szó különösen vaseszközt, mellyel a földmí-

vesek szénát, füvet vágnak, a tímárok, tobakok, szücsök bőrt faragnak, s ezt másképp *kaczá-*nak is nevezik, vagy pedig rokon a hangutánzó *has* gyökkel, (hasít szóban) továbbá a szanszkrit *kasz*, magyar *kés*, török *kesz-mek*, s hellén s héber szókkal, melyek szintén hasítást, metszést, vágást jelentenek s e szerént *kasza* annyi mint *ka-szó*, azaz metsző, vágó eszköz".

Ehhez hozzáfűzhetjük, hogy új etimológiai szótárunk a *kacát* nem veszi fel, a *kacor* szónál megint a szláv szavak kavalkádját vonultatja fel, mellesleg nem említi, hogy a *kaszab* szó nemcsak mészáros, hanem egy bizonyos kardtípust is jelent. Hasonló képzésű a *sarab* szó is, ami hornyolókapát jelent, lásd *sarabol*. (Daraszol.) E *sar*-tő található nemcsak a *sarló*, de *sarval* (aprít, darabol) szóban is.

Végső fokon a tisztázáshoz nagyon fontos volna a hiteles tárgytörténet: hol, mikor kezdődik a *kasza* használata, milyenek voltak az első kaszák? Ezzel sajnos, mi magunk nem szolgálhatunk, külön munka volna az idevágó régészeti és eszköztörténeti irodalom felkutatása, amelyhez *hiányoznak anyagi eszközeink*. Szumír ábrázolásokon gyakran látni sarlót hosszú-, azaz "kaszanyél"-lel.*

Érdekes, hogy latinul a *kasza* egyik neve *secula**, a sarlóé *sicilicula*, azaz kaszácska, ebből jön a német *Sichel*, sajátoságos, hogy ez alkalommal az MTESZ nem hozza összefüggésbe szike — sebész-kés, eredetileg ugyancsak sarlófélét jelentő szavunkkal, a *sarabol*

szót *bajor-osztrák tájszóból* eredezteti, a *sarval* szót meg egyszerűen nem ismeri.

Ismételjük, semmi kifogásunk az ellen, ha bármely szavunk bármely nyelvből nyeri eredeztetését. Kit is zavar, hogy a kása, csombord, galuska, káposzta, ugorka, sligovica, szilva, vargánya, galóca, csiperke, vagy éppen a számszeríj szláv eredetű? Viszont a fentebb bírált szláv eredeztetések annyira egyoldalúak, szűklátókörűek, hogy az ember nem tudja (mint a sejt és az anyaméh esetében sem), mikor van szó ignoranciáról és mikor rosszindulatú manipulációról?

Ásó, kapa, nagyharang választja el a finnugristák szlávogermánofiliáját egy realista, előítéletmentes nyelvvizsgálattól, mint láttuk, a magyar tárgyalkotó szemlélet több más nyelvvel szemben nemcsak a kapát különbözteti meg az ásó-tól (sőt kapafajtát is többet ismer, pl az említett sarabot), de — a lapátot és az ást sem tekinti egyazon eszköznek. Mivelhogy ásóval éppen lehet lapátolni, de lapáttal ásni már nehezebben.

Természetesen, a finnugrista etimológia a *lapát* szót is szlávból kölcsönöztnek tartja, nemcsak a magyar *lapos* szótól (és fogalomtól) szakítva el, hanem hasonló finn, észt, sőt még szamojéd megfelelőjétől is; ám

* *falx*, *secula*-kasza, *sicilicula*, *falcula*-sarló. Ami arra vallana, hogy a rómaiak nem mélyedtek el a mezőgazdaságban, sem annak történetében, s nem tudták, hogy a sarló a régebbi.

lássuk előbb a *harang* szót is, mert ennek eredeztetése is tanulságos; sőt, pokolian az.

Bárczista szótáraink szerint a *harang* szó azonos a török (és a magyarba is átjött) *kazán* szóval, mert hiszen kazánok és ütők ütögetése ősi jelző, híradási módszer. "Nem világos — panaszkodik azonban ez etimológiai szótár — a szóvégi török *-n* magyar *-ng* megfelelés, ez egyedül áll török jövevényszavaink között." Persze, nem világos, ha valakinek nincs "fülhallása" a magyar nyelv iránt. Hiszen a *harang*hoz hasonlóan hosszú kizengést, hangot fejez ki a *cseng- bong- döng- kong- zeng- zsong* igékben e záró hang, úgyszólván a *harangozás* dallamvonalát rajzolva ki.

Nemcsak e szavakkal való egybevetés nem jut eszébe egy botfülű elemzőnek, hanem vizuális, alaki társításra sem képes. Nem vonja be a vizsgálatba a *korong* szót sem, mivel az is, szerinte, szláv; hiszen több szláv nyelvben is a *krug*, az — *kör*! És éppen ezért a *korong* szónál nem érdekli az, hogy nincs-e vajon kapcsolata a *kereng, kering* igével, vagy a *kerengő, karingó* főnevekké lett igenevekkal?

Aminthogy nem vizsgálják a *harang* szó első szótagjának sem a lehetséges összefüggéseit; például a *hír* szót, bár kínálkozó összefüggés felmerül a *hírharang* összetételben is; vagy a *hár-ul, hár-amlik, hár-ít* szókat, amelyeknek értelmében benne van a "terjedés, áramlás, terelés, arráb juttatás" képze-

te... Legvégül pedig, noha kínálkozik hasonló hangzású, sőt hasonló vagy azonos jelentésű más idegen szó is, a mongol *karangga*, "érckorong", sőt: — *gong!*... ám mivel a mongol szó tibeti jövevény, "nem tartozik", nem tartozhat "ide"... Ugyebár, azok a mongolok s tibetiek olyan nagyon messze vannak; (tehát nem nyelvészeti alapú az elutasítás, hanem történeti-földrajzi vélt érvek alapján esik meg! Pl. ugyanezen okból a *bakarasz*, azaz "kisarasz" magyarzatánál sem veszik figyelembe a keletsibériai giljások *bak* szavát, ami ugyanezt jelenti.) A nyelvészet gyakran bakot tud lőni, ha más, de általa nem jól ismert tudományok fegyveréhez próbál folyamodni, kifogyván a sajátjából. (A *bak* szerintük azért jelent "kisebb fajtát" a *bakarasz, bakmegy, bakszán, bakszekér* szavakban, mivel a *bak* kisebb, mint — a *bika!*)

Tehát az egyetlen *harang* szónál a szótár legalább négy nagy hibát követ el, amikor nem veszi tekintetbe a *hangzásbeli, alaki-szemléleti, tartalmi* és azonos jelentésű és alakú *másnyelvi* megfeleléseket! (Kongkorong, hír-hár; karang-gong.) S mindezt miért követi el? Pusztán művelődéstörténeti előítéletből: a kezdetlegességben fogant és megmaradt finnugor népek nem képesek saját alkotásra! Mert ezt tanítja Michow, Strahlenberg, Schlózer, Miklosich, Zsirai, Bárczi s a többiek.

Mint többször is hivatkoztunk rá, Melich János, egykori legnagyobb szlávistánk, felülvizsgálta volt tételeit (*Magyar Nyelv*, folyóirat 1928. év I. II.), de ez nem hatolt el a katedra tudatáig:

"A kifejtetem felfogás lényegesen különbözik attól a felfogástól, amely nálunk uralkodott s mai napig is uralkodik, s amely felfogás hosszabb ideig az én hitvallásom is volt. Mi azt hittük és sokan ma is azt hiszik, hogy a nyelv gyarapodásában, fejlődésében az a rész, amely a rokon nyelvekből meg nem fejthető, idegen nyelvi hatások eredménye, idegen nyelvi kölcsönzés. E felfogás, amely a *Nyelvőr*nek és iskolájának felfogása volt, lényegében Czuczor-Fogarasiék elveire való visszahatás...

...Mindez azért volt lehetséges, mert e felfogás a nyelv fejlődésében mindent rokon- és idegen nyelvek segítségével igyekezett megmagyarázni, a nem nyelvi okokból történt fejlődési lehetőséget pedig figyelmen kívül hagyta.

Az a meggyőződésem, hogy túlzott volt s részben túlzott ma is az a felfogás, amely a jövevényszavak művelődéstörténeti értékére vonatkozik. Nézetem szerint egyedül a jövevényszavak minden más tényezőtől elvonatkoztatva egy-egy művelődési hatásról helyes képet alig adhatnak."

Amint a *harang* példája mutatja, zsákutcába kerül akkor is a nyelvészet, amikor az etnikumokon vagy kultúróvezeteken túl terjedő technikai, vallási

vagy etnológiai fogalmak nyomkövetésétől dogmái miatt visszariad. Említettük a *méh* szó "hivatalos" eredeztetését "anyaméh" (uterus) jelentésben, melyet a szláv *mjacs*: "tömlő, hólyag, labda" szóból akarnak levezetni, annak ellenére, hogy a szláv nyelvekben *uterus* jelentése nincs, s hogy a magyar nyelvben fellelhető utalásokat (pl. "édes" anya, "édes" testvér, szemben a mostohával) nem vették tekintetbe. Ugyanígy nem vették tekintetbe az egyetemes művelődéstörténet tényeit sem. A már idézett múlt század eleji exegétáknál található például az alábbi magyarázat: Mivel a holdistennő (Artemisz, kinek papnői a *melissa*, mézzel összefüggő nevet viselték) védasszonya a szülésnek is (locheia, Dia Jana), és emiatt Porphir Melissának hívták, a *méh* képzele összekapcsolódott a *Joni* (cunus, hüvely) képzetével... Mintahogy az indiai költészetben is olykor a méh a szülés jelképe, vagy — és itt egy szerény, de jelentős adatot említve — németül a *mézwirág*nak a neve a *Honigblume*, másként: *Mutterkraut* ("anyafű").

Nos, a hivatalos finnugrista szófejtés a *lapát* szó esetében is, amikor azt szlávból kölcsönözti, ugyanúgy jár el, mint a harang, korong vagy a méh szavak esetében.

Kiindulópontjuk, hogy a *lapát* szó azért "nem tartozhat" a magyar "lap-os" szavak családjába, mert *-t* hanggal végződik, s ez szerintük csak azáltal lehetséges, hogy e szó a szláv *lo-*

pátá kölcsönzése, mintahogy az a körülmény is csak ezáltal válik érthetővé, hogy miért válik nyílttá vagy hosszúvá a második szótag magánhangzója?

Részletesen kidolgoztuk a *lapát* mellett még négy másik mezőgazdasági eszköz nevének elemzését (*kapa, kasza, szita, rosta*), de természetesen egy irodalmi folyóiratban ennek csak kivonata közölhető.

E szavakat nem mint szláv, hanem mint magyar szavakat vizsgáltuk, mert a magyar nyelvben töre és képzőre tagolva elemezhetjük, míg a szláv nyelvekben tagolhatatlanok. Ráadásul az eljárásban, amelylyel eszközök nevét teremtjük, a magyar, sőt a *finnugor nyelvekben elterjedt szóalkotási módra ismerünk*, amely éppenséggel nem jellemző a szláv nyelvekre. Ez a szóalkotási mód *szófajváltáson* alapul, a melléknévi igenév főnevesítésén: *fúró, véso, daráló, szakajtó* stb. Ez az *-ó, -ő* képző az *-u, -ü*-ből keletkezett nyíltabbá válással, amint a *hajdu-hajtó, gyalu-toló, satu-sajtó, gyüszül; tüsző, furu-fúró* párhuzamok is bizonyítják. (E példák a *Czuczor-Fogarasi szótár*-ból.)

Ez az *-ó, -ő*, illetve *-u, -ü* hozzáilleszthető olyan főnevekhez is, melyeket *-at, -et* képzővel alkottak igéből, amire a középkori nyelvemlékekben nagyon sok példát találunk, de újabb időkben is előfordulnak így képzett szavak: *járat, méret, furat*. Ez az *-at, -et* képző eredetileg a *-t* múltidejű melléknévi igenév magánhangzós alakja (mint a *holt — halat — halott,*

múlt — mulat, múltott, — szület — szülött stb. változatsorok is mutatják), s mint ilyen igéből alkotott főnevek képzőjévé lett. Ma nem nagyon aktív, az *-ás, -és* szorítja ki. A műveltető ige *-at, -et* képzője viszont ma is gyakori: "Mit csináltat": *vészet* (egy betűt), *furat* (egy lyukat), *járat* (egy lovat)... stb.

Mikor az *-ú, -ű* képzőt, a *furu* analógiájára, hozzátesszük pl. a *hullat* szóhoz, még érzékelni tudjuk, hogy milyenszerű képzéssel van dolgunk. Tehát *lombhullatu*: lombhullásu, *lombhullati*: lombhullási, olyan jelző, mint *napnyugatu-napnyugvásu, napnyugati*: napnyugvási, *napkeletü*: napkelésü, *napkeleti*: napkelési (hely vagy időpont) stb.

Mihelyt a nyíltabb *-ó, -ő* képzőt illesztjük a *hullat* főnévhez, a szó elveszti számunkra a főnévi értelmét és műveltető ige jelenidejű melléknévi igenevébe csap át. Például *napkelető, napnyugató* — ebbe már műveltetést értenénk bele. Sőt, ha *-u, -ü* képzős szavakba ütközünk középkori nyelvemlékeinkben, mint *kinzatu, látatu, születü*, alig tudunk szabadulni a műveltetés beleértésének kényszerétől, mert a *látat, kínzat, szület* szavak szokatlanak a mai olvasónak, s az archaizmust mai szóvá korrigálva önkéntelenül *kinzató, láttató, születő* jelentéssel ruházza fel *kínzás, látás, szülés* helyett. A *lepet, lapat, lopat, pallat* maibb képzővel "lepés, lapás, lopás, pallás" lesz; ha pedig eltekintünk a középkorban történt szóvégi magánhangzó kopástól, a *lepetü, la-*

patu, pallatu stb. alakokat kapjuk. A nyelvtörténet arra is ismer példát, hogy amikor egy szóvégi magánhangzó lekopik, ennek ellensúlyozásaként adott esetben az utolsó szótag magánhangzója megnyúlik. Ilyen példa a *Szakadát* helynév, illetve határnév, melynek régebbi alakja *Szakadatu* volt.

Tehát e minta szerint *szakadatu*: szakadát, *lapatu*: lapát.

De történhetett más minta szerint is a szó kialakulása. A szóvégi nyílttá válásra példa a *lapály* (síkság) és a *Lapád* (síkon települt falu neve), de akár a *lapótya* (lepény) szó is idevehető.

Mindenesetre a *lap-* szótő, és vele kapcsolatban a *lep-* stb. által képzett szóbokrok rendkívül kiterjedtek. Az biztos, hogy akár hosszúnyelű eszközlől, akár kormánylapátról vagy lapátkerékről, vagy evezőről van szó, a *lapát* szó maga lapos, lemez-szerű dolgot jelent, vagyis egy *lap*-ot. Egyes idegen nyelvek (lásd Vasmernél) pl. -t végződés nélküli alakokat is felsorolnak, mint az ír *lae*, *lopuio*: evező lapát, az ófelnémet *laffa*: lapos tenyér, evezőlapát, ófríz: *Lappe*: ásó; sőt Vasmer azt is közli, hogy hasonló szók találhatók az urali nyelvekben is: finn *lapió*, *lapia*, karéli *labia*, vepsze *labid*, észt: *labidás* — mind lapát, a szamojéd nyelvekben *labea*, *labe*, *loba* stb.

Czuczor-Fogarasi figyelmeztet, hogy e szó "eredeti magyarságát annál kevésbé lehet kétségbe vonni, mivel a magyarban nemcsak gyöke közismeretű, hanem számos rokon-

hangu s értelmű szók nemzetiségével áll összeköttetésben, holott a szláv nyelvben ezt nem találjuk... Sokkal több rokonságot mutatnak a latin megfordított *pala*, továbbá *palma*, *palear*, *palla*, *pallium*, *paludamentum*, *planum*, *planities*, melyekben "lapos kiterjeszkedés" az alapfogalom, valamint a német *platt*, a hellén *platis*, *plateia* szókban is." Finnül nemcsak a *lapio*: "lapát, ásó" létezik, hanem *lapa*: lapocka, evezőlapát, *lape*: lap, lapos oldal, sima felület, (*miekan lape*: kardlap), *lappa*: lapos, *lappu*: papírlap stb., *lappa*: fedél, takaró (leffentyű).

A vizsgálódás egy adott szakaszában a Magyar Történeti és Etimológiai Szótár földművelésre vonatkozó szavaiból különböző statisztikákat állítottunk össze. Így például már a középkorból is adatolt mintegy 225 alapfogalmat jelentő szó közül csak 35 százalékot tennének ki a szláv eredetűnek tekinthetők, de amint a bevezetőben taglaltuk, a legfontosabb szavak egyrészt nem ezek közé tartoznak, másrészt, mint az előbbi példák is mutatják, a szláv eredetűnek tartott szavaknak több mint felénél súlyos egyeztetési problémák merülnek fel, nem szólva arról, hogy az átvétel körülményei többnyire tisztázhatatlanok, vagy arról, hogy a szláv köznyelvek az illető fogalomra egészen más szót használnak, mint azt a *kapa*: *motüga* esetben is láttuk. Ezzel kapcsolatban még egyetlen, utolsó példát: A bizonyos mezőgazdasági település-típust jelentő

tanya — első ízben 1037-ből adatolva — előbb csak "halászó helyet", majd közel fél évezred múlva "ideiglenes tartózkodási helyet" jelent, csak az 1700-as évektől kezdve, a magyaralföldi tanyarendszer kialakulása óta használják "mezőgazdasági települési forma" nevéként.

Ebből a körülményből két nagyon fontos tanulság adódik. Az egyik, hogy szláv eredetű szavak *háromnegyed ezer évvel* a magyarban való felbukkanásuk után válnak általánossá egy új, megváltozott jelentésben; és a szó eredeti szláv és későbbi magyar jelentése között olyan óriási eltolódás lehetséges, hogy jogos lehet a kételkedés: ugyanaz-e még az a szó? Hadd idézzünk szótárunk szócikkéből: szlovén *tonja*: mélyvíz, víztócsa, mocsár; cseh *tun, tuné*: nem nagy, de mély tó, mély víz; szlovák *tona*: csendes és mély víz a folyóban; ukrán *tonja*: az a hely, ahol a halászhálót kivetik, ugyanez az oroszban is.

Mindezek egy "elmerít, belefulladászt" jelentésű szláv ige származékai... Az a körülmény, hogy a régi adatokban hosszú ideig csak a "halászó hely" jelentés mutatható ki bizonyosan, ó-keletiszláv átvétel felé mutat. Vagyis, ismételjük, egy a mai magyar köznyelvben jellegzetesen mezőgazdasági értelmű kifejezés a szlávból eredetileg mint nem olyan jött át!

Oroszul egyébként a *tanya*: *hutor, uszágyba, vagy logoviscse*; ez utóbbi "állati tanya".

A statisztikázásnál azonban felszínre jön egy másik körülmény is: hogy mit vettek fel a szótárba például a tájszavak és rétegszavak közül? Ez teljesen esetlegesnek tűnik. Azonkívül a szótárban a tulajdonnevek nem alkotnak címszavakat. Márpedig a földrajzi- és személy- (vagy család-) nevek a nyelv legrégebből és leggazdagabban adatolt rétegét alkotják. Meg lehet-e írni egy nyelv etimológiai szótárát úgy, hogy legrégebből és legbővebben adatolt rétegét csak mellékesen és esetlegesen vizsgáljuk?

Van egy igen régi és szép szólásmondásunk, mely önmagában is olyan gazdag, akár egy régi francia regény: *Hal barát, hal számár, változik az apátúr-ság*. Úgy tűnik, ez a finnugrista nyelvészetre nem vonatkozik. Miután Bárczi Géza meghalt, a *Magyar Nyelv* folyóirat, melynek főszerkesztője volt, még sokáig arra biztatta az olvasót hátlapján, hogy kéziratokat B. G. címére küldjenek. Csak azt nem tisztázta, melyik temetőbe? Így magunk sem tudjuk, hogy mi lett a sorsa azoknak a kéziratoknak, amelyeket például a magyar nyelv németnek tekintett egyes jövevényszavairól írtunk? Melyik sírkertben vagy melyik levéltárban nyugszanak?